

mokra jellemző kép. Valójában azonban a – kevésbé részletezett – tervszerű fejlesztés és a spontán hatások eredőjeként megvalósult fejlődés egyes stációit, az adott *évfolyamok optimális fejlettségi szintjét* írja le a szerző. E kétféle törekvés nincs megkülönböztetve a kötetben, s talán ebből származik, hogy a szerző sok helyütt – úgy tűnik – szinonimaként használja a „fejlesztés” és a „fejlődés” fogalmakat. E fogalmak által jelölt folyamatok teljes azonosítása, szoros összetartozásuk, kölcsönhatásuk ellenére sem indokolt. Nem lenne érdemes e részletkérdéssel itt hosszasan foglalkozni, ha nem lennének gyakorlati következményei: az önkormányzat kialakításának folyamatában e szintek viszonyítási alapként szolgálhatnak részben az adott konkrét tanulócsoport fejlesztésében kitűzhető nevelési feladatok realizálását, részben az elért eredményeket tekintve. S ez nem kevés. Ugyanakkor azonban a fejlesztés metodikájáról keveset, epizodikus részleteket ismerhetünk csak meg.

Horváth Lajos az önkormányzó tevékenység egyes mozzanatairól szólva a szervezést, végrehajtást, ellenőrzést a különböző tevékenységi fajták szerint differenciáltan elemzi. E három mozzanat egymásba fonódó fejlődéséről s mégis eltérő fejlettségi szintjeiről a hazai szakirodalomban eddig nem is igen olvashattunk ilyen finom, árnyalt megfigyeléseket. Ugyanakkor itt egészen indokolatlanul *hiányzik* az elemzés körébe vont tevékenységek közül a *tanulás*. (Vö. pl. 101–107. old. vagy 130–141. old.) Ez annál inkább meglepő, mert a szerző korábbi munkáiban már megfogalmazta azt a véleményét, hogy az önkormányzó tevékenységnek a gyermek életének valamennyi lényeges területére (így az ismeretszerzés iskolai és iskolán kívüli formáira is) ki kell terjednie. Vagy ahogy ebben a kötetben írja: „Az önkormányzat tehát nem a közösség egyetlen szektorához kapcsolódik, hanem áthatja a közösség minden tevékenységi területét.” (14. old.)

Végül még egy problémát említek meg: a szerző – amint erről már többször szó esett – az önkormányzat fejlődésének és fejlettségének leírásakor következetesen az „alapképletre”, az osztályközösségekre (pontosabban a velük azonosnak tekintett rajközösségekre) koncentrálnak. Ezenkívül másfajta kollektíváként csupán hagyományos mozgalmi tagolódásban kialakuló őrsi közösség szerepel, illetve a koncepcionálisan jelenlevő, de az osztályok fejlődéséhez csak háttérrel képező iskolaközösségre történik utalás. Holott a valóság ennél sokkal színesebb: egy-egy rajközösségbe tartozó gyermekek számos ún. funkcionális közösségnek a tagjai, s az ezekben végzett tevékenységük is nagymértékben befolyásolja önállóságukat, öntevékenységüket.

A szerző témakör kifejtése természetesen hiánytalan sohasem lehet, az olvasó saját nézőpontjából több-kevesebb joggal igényelhet kiegészítéseket vagy erőteljesebb hangsúlyokat. Ez nem vonhat le az alapos tanulmány meglévő értékeiből. Horváth Lajos, amint előjáróban hangsúlyoztam, szakmailag tartalmas és a gyakorlatot orientáló könyvet írt. Ezért ajánlom mindazok figyelmébe, akik a közösségi nevelés kérdései iránt érdeklődnek s azért tenni is akarnak.

Hunyady Györgyné

DOKUMENTUMOK A MAGYAR KÖZOKTATÁS REFORMJÁRÓL (1945–1948)

A kötetet összeállította és a bevezetőt írta: *Dancs Istvánné*
Budapest 1979. Kossuth Könyvkiadó. 862 oldal

E hatalmas anyagot magába foglaló munka a „Források a magyar népi demokrácia történetéhez” című sorozat III. köteteként (főszerkesztő: *Réti László*, szerkesztő: *Szinkovich Márta*) az Új Magyar Központi Levéltár és az Oktatási Minisztérium közös kiadványaként jelent meg. A dokumentumgyűjtemény összeállítója *Dancs Istvánné* a Bevezető elején megfogalmazza a kötet célját: „E kötet célja, hogy dokumentálja azt a fordulatot, amely közoktatásügyünkben hazánk felszabadulásával bekövetkezett, valamint, hogy hozzájáruljon a felszabadulás után megvalósított közoktatási reform történetének kutatásához, az iskolapolitikára, valamint a legfontosabb szervezeti intézkedésekre vonatkozó forrásanyagok bemutatásával.” Már ebből is kiderül, hogy a *válogatás középpontjába* a népi demokratikus

forradalom iskolapolitikájának nagy vívmányai, az általános iskola, a felnőttoktatás, majd az egységes állami iskola megteremtéséért folyó küzdelem bemutatása került. Itt is jeleznünk kell, hogy *számtalan új dokumentum, forrásanyag is publikálásra került* – ami a vállalkozás értékét növeli –, s ezzel nemcsak az országos szintézis megrajzolásához, de egyben a regionális kutatások elősegítéséhez is nagyban hozzájárul.

A kötet nagyrészt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratanyagára épül, amit szervesen kiegészít a Gazdasági Főtanács és a Földművelésügyi Minisztérium iskolaügyre vonatkozó forrásanyaga, illetve a Magyar Közlönyben, a Köznevelésben megjelent alapidokumentumok, s néhány korabeli sajtóanyag. A forrásanyagok elhelyezésénél az *időrendi és tematikai elv együttesen érvényesül*.

A kötet *bevezető tanulmánya* Dancs Istvánné munkája, aki rövid visszapillantást ad az egységes alsófokú oktatás hazai előtörténetéről, majd a felszabadulás utáni (1945–1948) demokratikus iskola-rendszer megvalósításának első lépéseit vázolja kellő szakavatottsággal. Érzékelteti az anyagi és dologi természetű nehézségek és akadályok elhárításáért folytatott társadalmi összefogást, bemutatja, hogy az általános iskolát hogyan fogadták a különböző felekezetek, s miképpen gátolták kiteljesedését, majd méltatja az iskolák államosításáért folyó harcot. Ezt követően utal az általános iskola oktatási célkitűzéseinek fejlődésére, a pedagógus ellátottságra, s a tankönyvkérdés nehézségeire.

A dokumentumkötet több részre – témakörre – tagolódik. Az *első nagyobb egységben* – amely az 1945-ös évet öleli fel – olvashatunk a németek által okozott háborús károkról, a tanintézetek helyreállításáról, az iskolák újjászervezéséről, a tanév megnyitásáról, s az oktató-nevelő munka megindulásáról. Hírt adnak a közölt források a félévi ellenőrző éretekzeletokról, a pedagógusok nélkül maradt településeken új tanítók kinevezéséről, a csonka tanév befejezéséről, az 1945/46-os iskolai év megkezdéséről, és több iskola, község, város, szervezet – főleg a felekezetiek – államsegély iránti folyamodványáról, melyet iskola helyreállításához kértek. Gazdag anyag foglalkozik a demokratikus pártok, társadalmi szervezetek azon javaslataival, melyek az oktatás szellemének demokratizálására, a feltételek, a nevelők helyzetének javítására, a felnőttoktatás megszervezésére, a tanulóiújúság politikai nevelésére, vagy a politika alóli kivonására irányulnak. Ugyancsak meghatározóak azok a törekvések, intézkedések, melyek a művelődési monopólium felszámolásának kezdeti lépéseit jelzik: így a tankönyvek felülvizsgálása, az osztatlan iskolák megszüntetése, a fasiszta szellemű könyvek beszüntetése, az általános iskolák megszervezése, az ingyenes oktatás bevezetése, az állami tankönyvkiadás megteremtése stb. Említésre méltóak azok a dokumentumok, melyek a pedagógusok demokratikus átképzésére vonatkoznak.

A *második rész az 1946-os év eseményeire utal*: így az általános iskola továbbfejlesztéséről, a tantervi vitákról, az általános iskola ötödik osztályának működéséről, a körzeti iskolák megszervezéséről, az egyes területeken folytatott ellenőrzések tapasztalatairól, az 1946 októberében kezdeményezett új népoktatási törvényjavaslat előkészületeiről – amelyből nem lett törvény – tájékoztató. Bőséges adalék található az oktatás feltételeinek javítását célzó kezdeményezésekről: pl. kastélyok lefoglalása oktatási célokra, a szegénysorsú diákok taneszközökkel való megsegítése, anyagi támogatása, a nevelők demokratikus átképzése, s végül a diákönkormányzat körül kibontakozott polémiáról olvashatunk.

A *harmadik egységben* – amely az 1947-es évet tekinti át – az iskolareform általános szervezeti és tartalmi kérdéseit érintő dokumentumok kaptak helyet. Meghatározóak azok a források, melyek a szülői munkaközösségek megalakításáról, a latin nyelv általános iskolai tanításáról, a fakultatív vallás-oktatás törvényjavaslat-tervezetéről, a katolikus püspöki kar és a katolikus tanítórendek rendfőnökeinek a fakultatív hitoktatás bevezetése elleni tiltakozásairól tájékoztatnak. A felekezetek vezetői felemelték szavukat az egyházi iskolák tankönyveinek és a hittankönyvek állami felülvizsgálata miatt, s ugyancsak szembeszálltak „Az ember élete” c. VII. osztályos általános iskolai tankönyv egyes fejezeteinek megállapításaival, mert – miként Mindszenty megfogalmazta – „a tankönyv a kinyilatkoztatott hitbe, és közvetve az erkölcsbe ütközik” (643. old.). Ebben a részben még az oktatás tárgyi feltételeiről, a nevelőképzés reformjáról, nevelőképző főiskolák felállításáról, a pedagógusok világnézeti továbbképzéséről tájékoztatnak a források.

A *negyedik egység a fordulat évét, 1948-at érinti*, ahol iskolaszervezeti és tantervi kérdésekről, az egyházi intézmények és iskolák részére nyújtott állami támogatásról – amely 1947/48-ban 142 millió Ft-ra nőtt – a tanyai iskolák helyzetéről, a dolgozók iskoláinak működéséről adnak hírt az egykori dokumentumok, majd a kötetet az iskolák államosításával foglalkozó, eddig feltáratlan számtalan új dokumentumot felsorakoztatató fejezet zárja.

Dancs Istvánné szakszerűen válogatta és állította össze a kötet anyagát. Nemcsak azokat a törvényeket, rendeleteket, utasításokat, tervezeteket tartalmazza a mű, melyek az állami oktatáspolitikai célkitűzéseivel foglalkoznak, hanem a magyar közoktatás reformjának gyakorlati megvalósítási folyamatát is bemutatja. Nem csupán az intézkedések végrehajtásának visszajelzéséről olvashatunk, de a nevelők, iskolaigazgatók, szülők és diákok, felekezetek, pártok, társadalmi szervezetek harca is végigvonalul a kötetben, amit a demokratikus iskoláért, vagy éppen a demokratikus törekvések vissza-szorítása, hátráltatása érdekében folytattak egyesek, vagy szervezetek, hisz ekkor még ilyenek is jócskán akadtak.

Mindezen erények mellett némi hiányérzetünk is van a kötettel kapcsolatban. Szívesen láttuk volna azokat a dokumentumokat, melyek a nemzetiségek oktatásügyére, a vándortanítók elszomorító helyzetére, a kollégiumokra, szakérettségis tanfolyamok indulására, a diákbizottságokra, a felekezeti diákönkormányzatokra, az úttörőmozgalom kibontakozására vonatkoznak. A Bevezető ugyan utal arra, hogy terjedelmi okok miatt a szerkesztők nem vállalkozhattak a közép- és felsőfokú oktatás kérdéseinek részletes bemutatására, de a jelenleginél nagyobb terjedelmet érdemelt volna a gimnáziumok, a tanító/nőlképző- és óvónőképző intézetek, a szakirányú középiskolák fejlődésének szervezeti, tartalmi kérdéseit érintő, befolyásoló források közreadása. Ugyancsak kevésnek tűnik az az anyag, ami 1944 végére s 1945 elejére, vagyis az elsőként felszabadult területek köznevelésügyének újjászervezésére vonatkozik, amikor egyes iskolák, tanfelügyelőségek, tankerületi főigazgatóságok a felsőbb hatóság utasításait meg sem várva, öntevékenyen, maguk döntöttek nemcsak szervezeti, de tartalmi kérdésekben is, s mint később kiderült – helyesen.

A kötetet nem csupán a szűkebb értelemben vett szakemberek, kutatók használhatják, de a pedagógusok, diákok, szülők, tanácsi, párt-, és társadalmi szervezetek oktatási és nevelési kérdésekkel foglalkozó dolgozói, egyszóval a szélesebb értelemben vett olvasóközönség is eredménnyel forgathatja, hisz az egykori idők kulturális harca bontakozik ki előttük, melyet a művelődési monopólium felszámolásáért folytatott hazánk dolgozó népe. Őszintén reméljük, hogy a nagyszerű kezdeményezésnek folytatása lesz, ami elé a közoktatáspolitikai és nevelésügy története iránt érdeklődők igen nagy várakozással tekintenek.

Vaskó László

TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI XII.

Szerkesztette *Szekerczés Pál*

Debrecen 1977. (1979.) 278 oldal

A tanítóképző főiskolák Tudományos Közleményei XII. kötetének szerkesztését a jelen számmal *Szekerczés Pál* főiskolai adjunktus vette át. Előszavában mindenképp kifejezésre juttatta a szerkesztőség köszönetét és elismerését *Kiss Lajosnak*, akinek szerkesztői gondozásában a sorozat „kivívta a szakmai körök elismerését”. A továbbiakban utalt arra, hogy a tanítóképző intézetek főiskolai rangra emelésével az eddiginél nagyobb távlatok nyíltak a tanítóképzés ügyét szolgáló kutatások előtt. A kiadvány feladatát abban jelölte meg, hogy a közreadott egyéni és közösségi tanulmányokkal továbbra is az oktatói kar elméleti önképzését kell segíteni. Ezzel a célkitűzéssel nem látjuk ellentétben állónak azt, hogy a kötetben helyet kaptak azok az előadások is, melyek a Debreceni Tanítóképző Főiskola által 1976-ban megrendezett tudományos ülésszakon hangzottak el, s amelyek a szerkesztő szerint élénk érdeklődést váltottak ki a hallgatóságban.

A kötet témaköre az eddigiekhez viszonyítva egy szociológiai tárgyú dolgozattal bővült. Szerkezeti felépítésében egyébként az előző kötetek hagyományát követi. Két tanulmányt találunk benne a pszichológia, hatot a pedagógia, négyet a neveléstörténet és egyet a szociológia tárgyköréből. A jelzett tudományos ülésszak anyagából 8 előadást tartalmaz a kiadvány.